

Ralph Ludwig

Alázat, kishitűség, gög

Az erény ösvényén

Az alázat veszélyes dolog. Képmutatásra csábít, és sokszor csupán ügyesen leplezett gög. Friedrich Nietzsche filozófus, a keresztény morál egyik legélesebb kritikus a keresztény „rabszolgamorál” egyik legrosszabb következményének nevezte az alázatot, mondván, az megveti az emberi méltóságot, és az alacsonyabb rendűt emeli trónra, s ezzel tönkreteszi azt, ami valóban jó az emberben: „Az alázat veszélyes és rágalmozó ideál, hasonlóan a szegénységhez és a szüzességhez. Lealacsonyítja és megbélyegzi azt, ami ténylegesen létezik.”

A „ténylegesen létezőn” Nietzsche az öntudatot értette, és azt az erösséget, amely az ember boldogságra törekvéséből és a világ értelmesebb megformálásából nő ki. Nietzsche ítélete ismert, de valószínűleg kevesebben tudják, hogy egyúttal nagy erényként becsülte az alázatot. Elismerte, hogy kis adagokban a mérgekhez hasonlóan olykor-olykor gyógyszerként tud hatni a társadalomban, és kijelentette, hogy az alázat alapjában véve magas ideál, amelyet az embernek követnie kell: „A mintaszerű élet a szeretetben és az alázatban áll: a szív bőségében, amely a legkisebbeket sem zárja ki; abban, hogy lemondunk a személyes diadal értelmében vett győzelemtől.”

Sajátos ellentmondás. Nem lehet ki-magyarázni arra hivatkozva, hogy a keresztény morál elleni támadásait Nietzsche abban az időszakban írta, amikor magának is meg kellett küzdenie a szellemi világosságért. Valószínűleg másoknál világosabban észlelte az alázat kettős arculatát. Az alázat ténylegesen képmutatásra csábít, és azok, akik az alázatot prédikálják, legyenek bár keresztények vagy fejedelmek, valóban gyakran követelnek behódolást. Másfelől „a szolgálathoz való bátorság” valóban nagy érték. Célja nem az öntudat megsemmisítése, hanem az, hogy Isten és a végtelenség színe előtt az ember tudatára ébredjen végességének és korlátozottságának.

Ma nem szívesen beszélnek az alázatról, és joggal, mert a múltban túlságosan is gyakran visszaéltek vele. Mégis úgy gondolom, el kell gondolkodnunk egy újfajta alázatról. Vajon nem a gög ajándékozott-e meg minket a környezetet és az emberiség jelenlegi válságával? Ez a hiányosság még

tudatosabbá válik, amikor más kultúrákkal találkozunk. Az istenek a fejükre estek c. film bemutatja az éles ellentétet a rákos daganatként növekedő dél-afrikai települések és a busmanok zsugorodó élettere között. A természet megvetése a városok részéről, a természet tisztelete a busmanok részéről. Különösen a vadászjelenet tett rám nagy hatást.

A busman vadászok órákon, sőt olykor napokon át cserkészik be azt az állatot, amelyet táplálékul akarnak zsákmányolni. Miután felriasztották az antilopot, fűvöcsőből kilőtt mérgezett nyíllal elkábítják. A tehetetlen test előtt letérdelnek, egy ideig csendben maradnak, bocsánatkérést sutognak az állat fülébe, amiért meg kell ölniük, hogy maguk életben maradhassanak. Csak azután ölik le az állatot.

Romantizálónak tarthatjuk ezt a jelenetet. A mi helyzetünk más. A vágóhidak és a tojóketrecek automatikusan kizárják az effajta ceremóniákat. Nevetséges is lenne. Ez a jelenet mégis azt a tiszteletet tükrözi, amely számunkra már veszendőbe ment. Konrad Lorenz orvos és magatartáskutató „az élet iránti tisztelet” elvesztésében látja „a civilizált társadalom egyik halálos bűnét”. A gög gyakran vitte rá az embert arra, hogy oly mértékig zavarja meg a természet egyensúlyát, hogy az immár őt magát fenyegeti:

„Az általános és egyre terjedő elidegenedés az élő természettől nagy részben felelős az ember eldurvulásáért. Mitől támadna tisztelet bármi iránt is a felnövekvő emberben, ha mindaz, amit maga körül lát, emberi mű, méghozzá olcsó és ronda emberi mű? A vegyi légekörnyezet és a toronyházak még a csillagos eget is eltakarják a városlakó elől.”

Lorenz ezért úgy véli, nem csoda, ha a táj is egyre csúnyábbá válik. A települések rákos fekélyként eszik bele magukat a rétekbe és erdőkbe. Az állatok már csak „haszonállatok”, nem pedig saját jogokkal rendelkező élőlények. Könnyen lehetne folytatni a teremtés iránti tisztelet eltűnésének következményeit: a légkör tönkretétele

az üvegház- és kipufogógázokkal, a föld lopakodó felmelegedése, az ún. üvegházhatás. Az emberi önteltség következményei – így nevezhetnénk a természet modern megvetését. Végül az ember önmagának okoz kárt, mondja Lorenz, majd hozzáteszi, hogy újfajta tudatra van szükség ennek a folyamatnak a megállításához. Ezt az új tudatot nem alázatnak nevezi, sőt, egyáltalán nem ad neki nevet, de szavai úgy hangzanak, mint egy középkori bűnbánati prédikáció, amely megtérésre hív:

„Nemcsak a természet kutatója vagyok, hanem orvos is. Ebben a köztes helyzetben moralistává és prédikátorrá válok. Kutatóként csak olyan dolgokat mondhatok, amiket biztosan tudok. Orvosként egyenesen kötelességem, hogy bi-

zonyítatlan állításokat is tegyek, ha azok segítenek a káros dolgok elhárításában. Goethe Faustjával ellentétben azt képzelem be, hogy tudok olyasmit tanítani, ami megjobbitja és megtéríti az embereket.”

Lorenz régóta nem az egyetlen prédikátor a civilizáció sivatagában, de az emberek tudata csak lassan változik. „Az élet iránti tisztelet” jelszavát Lorenz egy olyan embertől vette át, aki több mint fél évszázaddal ezelőtt új alázatot hirdetett: az elzászi orvostól és teológustól, Albert Schweitzertől. Valószínűleg sokan ismerik Schweitzer fiatalkori kulcsélményét, amikor a Münster völgyének szőlőskertjeiben verébnyádaszatra indult egyik barátjával. Éppen abban a pillanatban szólaltak meg a harangok, amikor célzásra emelte fegyverét. Ugyanebben a pillanatban ragadta meg az a megmagyarázhatatlan érzés, amelyet felnőttként így írt le: „Minden erkölcsiség alaptörvénye az élet iránti tisztelet. Ez nem más, mint átélni és elszenvetni azt, amit a minket körülvevő lények elszenvetnek.”

Hogy mit jelenthet a tisztelet egy olyan világban, amelyben az ölés szükségyszerű és hétköznapi jelenség, a Szent Miklós templomban megtartott egyik prédikációjában Schweitzer így fogalmazta meg: „Fé-

„Az élet iránti tisztelet elvesztése a civilizált társadalom egyik halálos bűne.”

lelmetes, hogy ezerszeresen alá vagyunk vetve annak a törvénynek, amelynek értelmében az alacsonyabb életet fel kell áldoznunk a magasabbnak, hogy élhessünk. De van valami, ami időlegesen elfeledtetni ezt velünk, és szinte egy másik világba visz át minket: az élet megtartása és a segíteni tudás. Tartsd nyitva szemeidet, hogy el ne szalaszd azokat az alkalmakat, amikor megváltó lehetsz. Ne menj el figyelmetlenül a szegény bogár mellett, aki vízbe esett, hanem sejtse meg, mit jelent a fulladásos halállal küzdeni. Segíts neki egy kamppal vagy fadarabkával! S amikor aztán szárnyait tisztogatja, tudd, hogy valami csodálatos dolog történt veled: az a boldogság, hogy életet mentettél, hogy Isten megbízásából és Isten hatalmi tökéletességével cselekedtél! A kemény útra tévedt féreg elpusztul, mert nem tudja befújni magát. Helyezd őt puha földterületre

vagy a fűbe. »Amit egynek tettetek a legkisebbek közül, nekem tettétek« – ez a jézusi szó mindannyiunkra vonatkozik, bármit tettünk is a legkisebb teremtményeknek.»

A fulladozó bogár vagy az eltévedt féreg példáját meghatóan gyermekinek tekinthetjük, de ezek az apró szabadtírói tettek mit sem változtatnak a természettel való gondatlan bánásmód gépezetén. Mégis olyan magatartásról árulkodnak, amelyet az élet mélységes tisztelete határoz meg. Ez a keresztény alázat egyik formája, véli Schweitzer: „Az alázat az embernek az a képessége, hogy fel tud nézni a legjelentéktelenebb élőlényre is.»

Ez az alázat nem az értelem rezdülése, nem feltételez különösebb tu-

dást, hanem egy alapvető érzelemből fakad:

Mi a különbség a között a tudós között, aki mikroszkópjában szemléli a legkisebb és legkevésbé sejtett élőlényeket, és a között a paraszt között, aki tavasszal elmélkedve áll a kertjében, és a fák ágain kibomló virágokat szemléli? Mindketten az élet rejtélye előtt állnak, az egyik jobban tudja leírni, mint a másik, de mindkettő számára megmagyarázhatatlan. Minden tudás végső soron tudás az életről, és minden megismerés csodálkozás az élet rejtélye miatt – s tisztelet az élet iránt, amely a végtelenségig új meg új alakban jelenik meg.

Miképpen történhetett meg, hogy elveszett számunkra az élet látszólag egyszerű, sőt naiv tisztelete? Alighanem túlságosan könnyű dolog lenne azt feltételezni: e veszteség felelőse az a tény, hogy növekszik azoknak az embereknek a száma, akik már nem éreznek vagy nem gondolkodnak vallásos módon. Csak hogy úgy látszik, az egyházak a múltban maguk is bűnössé váltak abban, hogy veszendőbe ment az igazi alázat.

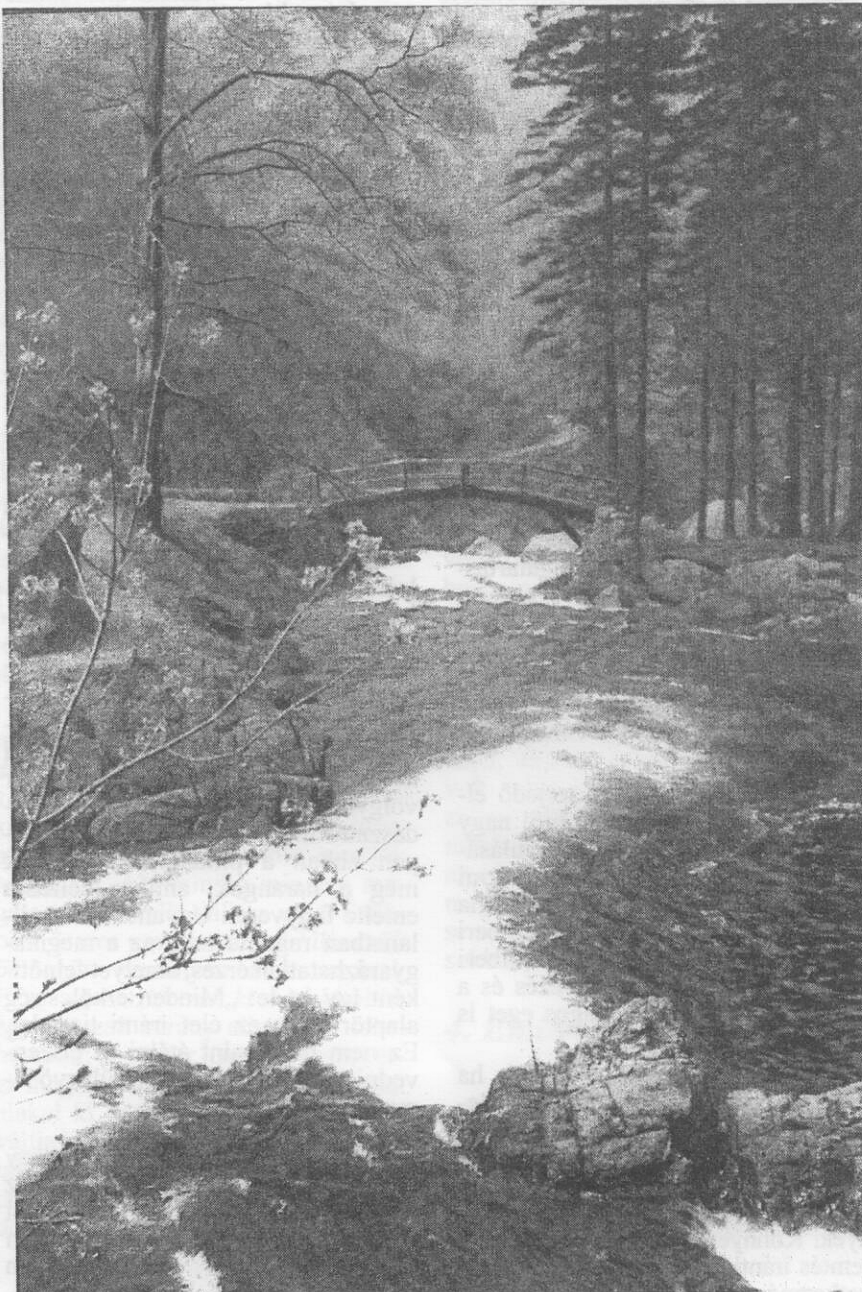
Emlékszem egy élénk vitára. Néhány teológus és pszichoanalitikus jött össze, és azt akarták tisztázni, vajon az Istenbe vetett hit nem lehet-e lényeges segítség a lelki egészség megőrzéséhez. Eleinte igen agresszív hangulat uralkodott. Az egyik pszichoanalitikus megismételte azt a régi szemrehányást, amelyet Sigmund Freud tett a vallásnak: „A vallás elbűtíti az embert, mivel arra veszi rá, hogy tudományosan megalapozott kijelentések helyett mítoszokban higgyen. Továbbá infantilizálja, mivel állandó függőségben tartja egy apafigurától, amelyet »istennek« nevez.»

Heves ellenkezést aratott, és nem csupán a teológusok részéről. Egyik kolléganője így replikázott: „Ilyen egyszerűen azért mégsem lehet kikészíteni a vallást. Végül is életfontosságú bölcsességet őriz. »Szellemi« dimenzióknak nevezném ezt.»

„Szelleminék?” – kérdezte az első szónok. „Ez sok mindent jelenthet, meg kellene magyaráznia, mit ért rajta.»

„Azt az életmagatartást, amelyben az ember számára tudatossá válik, hogy nem ő áll a világ középpontjában. Egyfajta ellentapasztatást kourunk – hogy úgy mondjam – »én-örületének«.”

„Az alázat az embernek az a képessége, hogy fel tud nézni a legjelentéktelenebb élőlényre is.”

Ez a kifejezés igencsak felajzott néhány résztvevőt, főleg a pszichoanalitikusokat. A hölgy azonban élénken folytatta: „Érdekes felfedezést tettem szabadságom alatt. Eppen egy közép-kori egyháztanító, Aquinói Tamás műveiben. Egyik mondatát meg is jegyeztem: »Az alázat önismeretet jelent. Az alázat látja az emberi akarás mit sem érő voltát, mégsem feledkezik meg annak méltóságáról.«”

„És?” – kérdezte bosszúsan az egyik férfi. „Hiszen pontosan ez az, amit újból és újból tisztázni akarunk a pácienseink számára. Az akaratunkkal semmit sem tudunk elérni, hanem újból és újból meg kell küzdenünk azért, kik vagyunk, miben vagyunk erősek. Küzdünk az ösztönök ellen, küzdünk a hamis ideálok ellen. De be kell ismernünk tehetetlenségünket. A végén azonban arról is szó van, hogy az ember legyen tudatában méltóságának. Mégpedig minden kicsisége ellenére, vagy hogy pontosabban fogalmazzak, éppen kicsiségében.”

„Ezzel egyet tudok érteni” – vetette közbe az első megszólaló. „De azt sem szabad elfelejteni, hogy a keresztényeknek éppen a »kicsiséggel« voltak különleges gondjaik. Hiszen épp elég gyakran árulták el tulajdon korlátozottságuk gondolatát.”

Az egyik teológusnő megjegyezte: „Azt hiszem, igaz, hogy a keresztények gyakran tekintik magukat kiválasztottaknak vagy megváltottaknak, tehát különösen jó embereknek. Vagy ami ennek csak a visszaja, különösen nagykorú embereknek. De éppen ez akadályozza meg Isten parancsának igazi teljesítését, vagyis hogy úgy szeressük felebarátainkat, mint saját magunkat. Az említett esetben valójában csak önmagát szereti az ember.”

A kereszténység mint az önszeretet különösen rafinált formája az alázat lepleiben. Egyetérthetünk a teológusnővel. És hozzá kell tennünk: Ami az emberek körében érvényes, érvényes „kifelé”, a teremtéssel szemben is. Istenszeretet helyett önszeretet – ezzel magyarázhatnánk meg, miért éppen a nyugati civilizációk kezdték elsőként kizsákmányolni a természetet, holott ezeket keresztény civilizációknak nevezzük. Annál is inkább, mivel ez ellentmond a Biblia egyik fontos hittételének, annak a meggyőződésnek, hogy Isten teremtette a világot, és azért bízta az emberre, hogy megművelje és megőrizze. Sokkal erősebb volt egy másik, szintén a teremtéstörténetben álló hagyomány utóhatása: „És Isten megáldotta az embert, és így szólt:

Legyetek termékenyek és szaporodjatok, töltsétek be a földet, és hajsatok uralmatok alá, uralkodjatok a tenger halain és az ég madarain, a háziállatokon és minden állaton, amely a földön mozog!”

Az ember mint az élet ura – ez a kép sokkal erősebbnek bizonyult, mint az a figyelmeztetés, hogy bánjon gondosan a rábízott teremtéssel. Ebben ismét megmutatkozik az alázat kettős arculata, amelyet Nietzsche írt le. Az alázatot nem lehet prédikálni, az igazi alázatnak a szívből kell fakadnia. Aki alázatot prédikál, talán már áldozata lett annak a veszélynek, hogy a hamis alázat útját egyengeti. Luther Márton, aki hosszasan és keményen küzdött az alázat parancsával, élete végén úgy vélte: „A helyes alázat sosem tudja, hogy alázatos. És a hamis alázat sosem tudja, hogy gögös.”

Tulajdonképpen kézzelfogható, hogy aki alázatot prédikál, alá is akar vetni másokat. Jelenleg ezt éljük meg minden vallási fundamentalizmusban, akár Nyugaton, akár az iszlám területén. Az alázat mindkét vallásban nagy erény, de aki másoknak ajánlja az alázatot, az mindig szem előtt tartja azokat, akikre lenéz. A hamis alázat gondolkodásmódja alapjában véve egy hierarchikusan rendezett világból született, amely az emberek egymás fölötti uralmára épül. Ez a világból abból az előfeltevésből indul ki, hogy az alázatra nevelni kell az embert, hogy az alázatot ugyanúgy kell gyakorolni, mint a késsel-villával evést vagy az írást.

Különösen a kolostorok voltak efféle „iskolái” az alázatnak. Már a külső testtartásnak meg kellett mutatnia ezt az érzületet: lehajtott fej, földre szegezett szemek, hallgatással végzett munka, ritka nevetés, a nyelv uralása – ezek jellemzik az alázatos embert.

Egy *Cassianus* nevű szerzetespap, a mai Románia területén született teológus ábrázolta kitűnően, milyen módszerrel akarták ősidők óta alázatra nevelni a lelket. Kr. u. 400 körül sok szerzetest keresett föl Közel-Kéleten és Egyiptomban, és leírta a szellemi megtisztulásra tett kísérleteiket. Szövegei évszázadokon át kötelező olvasmányok voltak Nyugaton mindazok számára, akik magasabbra akartak hágni a kolostori erénylétrán. Sok egyéb képviselőjében legyen elég egyetlen példa: Egy bizonyos Mucius, telve a vággyal, hogy ellent-

mondjon a világnak, oly sokáig állt kitartóan a kolostor kapujában, hogy állhatatosságával elérte: a szerzetesi szokások ellenére felvették őt és nyolcéves fiát. Más-más cellába helyezték őket. Ennek az intézkedésnek az volt a célja, hogy kioltsák az apában azt a gondolatot, hogy ha már lemondott is minden tulajdonáról és testi kívánságáról, legalább a fia megmaradt neki. Azt akarták, hogy ne érezze magát többé apának. Hogy próbára tegyék őt, vajon még mindig lelkesíti-e a saját teste-vére iránti szeretet, szándékosan elhanyagolták a fiút. Rongyokba burkolták, és csupa mocskok volt, ezenkívül gyakran verték meg az apa jelenlétében. Mucius meg sem rezdült, mert amióta Krisztusnak szentelte magát, többé nem tekintette tulajdonának a fiát.

Barbár történet. Nem nehéz elképzelni, mekkora tudattalan gyűlölet fakad ebből a mély megaláztatásból. Az Isten előtti alázat vagy a teremtés iránti tisztelet éppenséggel nem azokból a megaláztatásokból születik meg, amelyeknek valaki elmentmondás nélkül aláveti magát. *Paul Tillich*, a 20. század egyik legjelentősebb protestáns teológusa azon kevés modern vallási gondolkodó egyike volt, akik foglalkoztak az alázattal. Az ő meggyőződése szerint a hamis alázat hamis istenképből fakad: „Az az úr, aki csak úr – még ha Isten is –, jogos, sőt forradalmi ellenállást vált ki, amit viszont csak fenyegetésekkel lehet megtörni. Az ellenállás megtörésével és az elnyomással azonban olyan alázatot hozunk létre, amely arcucsapja az ember méltóságát és szabadságát.” A régi, tekintélyi istenkép helyébe másik képnek kell lépnie: „Az alázat csak egyetlen forrásból nőhet ki: annak megtapasztalásából, hogy szeretik az embert.”

Ebben rejlik a keresztény üzenet igazi szándéka: Azt akarja világossá tenni, hogy Isten hibáival és gyengeségeivel együtt szereti az embert. Az ember kicsisége és méltósága így már nem ellentétek, hanem életünk két arculata. Az alázat ezt a kettős valóságot tükrözi. Ezért nem lehet az alázatot prédikálni, és nem is lehet megszeretni, mint valami képességet. Lelkünk más mélységeiből tör fel. A *haszidok*, a jámbor keleti zsidók elbeszéléseiben *Martin Buber* annak az eleven kölcsönhatásnak a részeként írta le az alázatot, amelyben minden ember mozog. Az egyik haszid azt mondta egyszer tanítványainak: „Mindegyikötöknek két zsebe legyen, hogy szükség szerint az egyikbe vagy a másikba nyúlhasson. A jobb zsebben ez az ige rejlik: »Értem teremtette Isten a világot.« A balban pedig ez: »Por és hamu vagyok.«”

Forrás: Publik-Forum, 1998/4

Az ember mint az élet ura – ez a kép sokkal erősebbnek bizonyult, mint az a figyelmeztetés, hogy bánjon gondosan a rábízott teremtéssel.